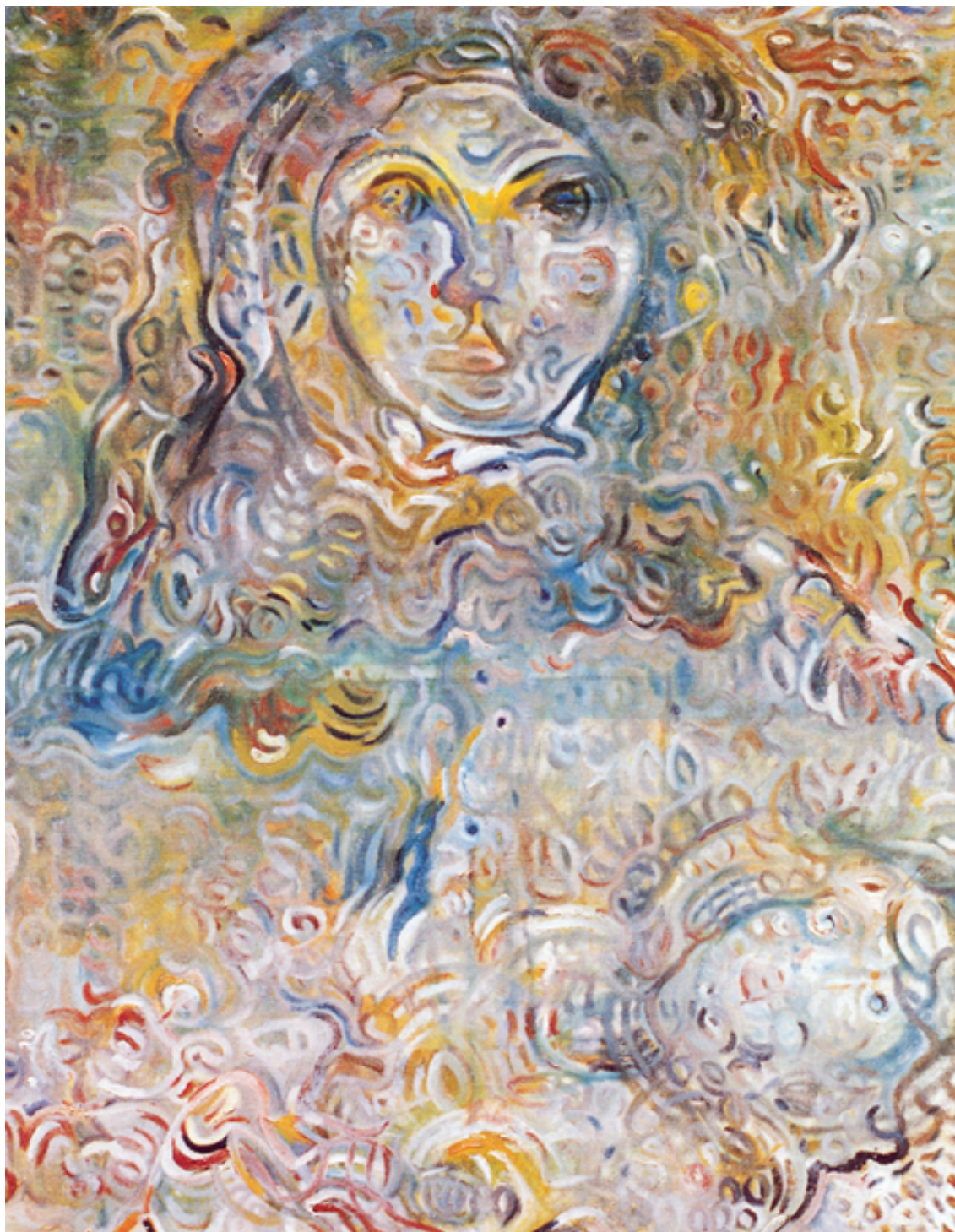

Gaál József

Tóth Menyhért – zseni a művészetben

Tóth Menyhért képei előtt állva mindig elfog valami felindultság, egyszerre kitárulkozó naivitás és valami titkot feltáró vallomáskényszer, amely megváltoztatja a körülöttem lévő világot. A tárgyak élőként mocorognak, beszélnek, énekelnek, a fák, virágok, növények vidámak és bánatosak, a lélek velük együtt hajladozik. Ilyenkor az érzelmek ingája kileng, majd minden érzés kiáramlik, hogy megtöltsen az űrt, és egyesüljön a mindenséget kitöltő jósággal. A természet finom rezdülései rejtőzködő élőlényeket csalogatnak elő a lélek zugaiból. A körülöttünk lévő világ csilingel, sóhajt, majd zengő és dübörgő ritmusokkal tölti el tudatunkat. Éberség és bódulat egyszerre, az állandó áramlásban egyesül minden, átjárja a világot. Úgy érzem katalizátora, és érzékeny membránja lehetek ennek a sugárzó energiának.

Nem tehetek róla, bennem Tóth Menyhért festményei spirituális élményt okoznak, s itt a szóbeli, racionális gondolkodásnak nincs sok helye. A tudományos feltérképezése egy ilyen fontos életműnek szükséges, de az analitikus vizsgálatok, amelyek elsősorban forma- és stílusazonosságok külső jegyei alapján felállított konstrukciók, nem képesek az alkotó akaratát, belső kohézióját feltárni. Tóth Menyhért művészete különös és egyedi, sokszor játékosnak tűnő, megfogalmazása miatt humorosnak érzik, pedig groteszk világában megbújik a tragédia és valami bölcs gunyorosság, megbocsátó felülemelkedés a hibákon, az emberi esendőségen. Számomra munkái érvénytelenítik a lineáris időfelfogást, mitikus világában egyszerre éleszti fel a múlt archaikus művészetét, amelyben saját életünk is megjelenik. Festészete bizonyítja a szintézisteremtő létjogosultságát, olyan emberi érzéseket közvetít, amely minden korban érvényes volt. A lélek rokon rezdülései, metafizikai vágyai hozzák létre azokat a szálakat, amelyek összekapcsolják a különböző képzeteket. Így a műalkotás kapcsolódások megélésének forrása lesz, a beleélés által a megtapasztalt élmény önvizsgálattá, majd önmegértéssé fejlődik, így a különös megtapasztalása rávilágít a bennünk rejlő és elfojtott érzelmekre, transzcendens vágyakra. A lélek eltávolodik a dolgok eddig érzékelhető valójától, de visszatérve a katarzisból új tartalmakkal telítve látja a mindennapi világot. A mitikus élmény megfoghatatlan, de irányt mutat, a mélyebb megértés által a műalkotás komplex jelentéssel bír.

A zseni nem öntörvényű, nem dacol a világgal, hanem átadja magát a felsőbb törvényeknek, áthatja őt a természetből áramló erő. A világtól nem elhatárolódik, hanem átlépi a számára mesterséges gátakat, így a rossz társadalmi rögzüléseket, konvenciókat érvényteleníti. Az én olvasatomban a zseni áldozatot vállaló, a közösségért alászálló mártír, aki az ár ellenében magányosan cselekszik, hogy a bajt, ami alattomos módon elrontotta a világot, elűzze, annak ellenére, hogy erről a küzdelemtől nem vesznek tudomást, vagy felesleges bolondságnak tartják. Tóth Menyhért munkáiból sugárzik valami megmagyarázhatatlan delej, titokzatosságával magához húzza a szemlélőt. A művek közvetítők, útmutatók, beavatnak, de a belőlük áradó kisugárzást nem fejthetjük fel, nem racionalizálhatjuk. Kiragadnak a megszokottságból, de nem kell elhagyni múltunkat, megtagadni énünket, ellenkezőleg, inkább kitágítják a világot, emlékezésre készítve elfelejtett, elrejtett érzéseket támasztanak fel. Az éteri, szellemi világ és az állati és vegetatív lét egyszerre lepi el a lelket, ezt nyugodtan nevezhetjük mágikus hatásnak, mert zsigerekig hatoló érzések hatalmasodnak el bennünk a képek hatására. Újabb kritikák már babonaságnak mondják azt a szellemi többletet, ami ezekben a munkákban érzékelhető, már értetlenül szemléli a mítosszal átítatott mágikus műveket, kisugárzására közömbösen reagálnak, talán csak az esztétikai megformáltság okoz örömet. Hit nélkül, vagy a hit vágya nélkül az érzék fölötti már nem fogható. Az a komplexitás, ami Tóth Menyhért művészetének a lényege, csak felfokozott befogadói képesség által lehetséges, szellemi nyitottság, érzékenység által. Technokrata világunkban elsorvad a metafizikai érzékenység, az ember mitikus mélylélek-struktúrája, amelyet állandónak és

időtlennek hittünk, amit a régi világkép szellemnek hívott, kiköltözik az emberi lélekből. A művészet megértési folyamata nem korlátozódhat pillanatnyi élményre, csak belső lelki fejlődés által alakulhat ki mélyebb összefüggésrendszer. E nélkül nem vagyunk képesek megérteni annak az ideakomplexumnak jelentését, amelyre Tóth Menyhért művészete épül. Ha nincs hit, transzcendens képlet, akkor az ember nem képes formát adni a láthatatlannak, és nem képes a formák által és a formákon túli üzenetek feldolgozására.

Tóth Menyhért művészetében az izmusok hatása ugyan kimutatható, de az ő szecessziója, kubizmusa vagy expresszionizmusa már sajátosan egyéni, képépítő rendszerében csak formai adalékok a kifejezés érdekében. Így a kezdeti korszak munkáiban is már egy nagyobb rendezőelv szolgáltatásban álltak ezek a formahatások, külső, utánzó felfogásról sohasem beszélhetünk, a kimutatható stílári jegyek is csak eszközök voltak a szintézisteremtő folyamathoz. Már az első alkotó periódusában a szecesszió vagy a távol-keleti orientalizmus dekorativitását szabadon felhasználva teljesen egyéni hangú festményeket hozott létre. Ezt folytatva önálló, szinte diagramszerű vonalakkal már expresszív hatást elérő, de nagyon stilizált, apró jelekre bontott képfelületek születtek. Az elvont szimbolikus tájban szereplő figurák mintha valami prófétikus példabeszéd szereplői lennének, ezért nyugodtan mondhatjuk, hogy ezek a képek egyfajta ikonok. A negyvenes évektől egyre inkább felerősödik az energikus, áramló ecsetnyomokból építkező felfogása, amelynek kiteljesedése a kései fehér képek. Tóth Menyhért festészete függetlenül épült korának művészeti ideológiáitól, annak ellenére, hogy számos újító, avantgárd formatörekvést megemlíthetnénk munkái elemzésekor. Autonóm művészi világképe személyéből fakadó, magányosan fejlődött messze minden képzőművészeti szerveződéstől, mozgalomtól. Próféciai inkább egyéni vallomások, a belső hit általi megnyilatkozások. Korának avantgardizmusa egyszerre volt jövőbe tekintő, utópikus és múltba tekintő, az elképzelt aranykorba vetítve fedezte fel az ősművészetet, az archaikus formavilágot. A romboló formalizmus és a formákon túlmutató metafizikai törekvések ellentmondó együttléte jellemezte – és jellemzi ma is a kort, utólag be kell vallani, hogy az új szintézis megteremtésére hivatott művészek több ezer éves világkép szétzilálásának öntudatlan szolgálói voltak. Művészet és mágia kapcsolata végleg megszakadt, kevés művész volt képes arra, hogy valamilyen formában megőrizze vagy életre keltse ezt a kapcsolatot. A spirituális világfelfogás ma már szinte csak a művészetben őrződött meg, legtöbbször öntudatlan formában. Tóth Menyhért lelkében az archaikus és népművészeti formakincs eredendően létezett, a földdel együtt lélegző lényéből következethető ez a formateremtő erő. Organikusan fejlődő stílusa belső hite által termékenyült meg, és valódi világtapasztalat által teljeseedett ki.

Visszavonultságban, földművesként élő művész magányában fejlődött, önmagából táplálkozva építette világát, számomra az is titokzatos, hogy ilyen mostoha körülmények között hogyan volt képes ilyen mélységű művészetre, amely éltető, lüktető jelenvalóságával ilyen intenzíven hat mindnyájunkra, akkor a szentség kifejezést kell használnom, mert panteista áhítattal létezett a világban, nem szimbiózisban, hanem összeforrvá és soha el nem szakadva a föld erőitől. Ezt nem nevezhetjük archaizmusnak, hanem természetes létállapotnak, amikor az ember valóban azonosul a természettel, a kozmosszal. Ez a természetesség párosult egy költői világlátással, ahol a belső képzet- és élményvilág adta művészetének alapját, így egy olyan mitikus világképet fedett fel, ami az emberben rejtve mindig jelen van, de csak a környező világ átszellemítése által törhet fel. Emiatt a racionális, sémákban gondolkozó környezete számára különc és hóbortos művészszemélyiség volt, akit nem lehetett igazán komolyan venni. Nem csak az előző korszak torz szemlélete látta így, a szocreál művészetideológiája után a jelenlegi ateista, fogyasztói kultúra művészetszemlélete is ugyanúgy kirekeszti a szintézist teremtő, vagy

arra törekvő művészetet. Tóth Menyhért művészete nem illik a mesterségesen összeeszkábált művészettörténeti fejlődésmodellekbe, ezért mindig a perifériára helyezve külön kategóriába kerül Csontváry, Gulácsy vagy Román György társaságába.

Szegénységben és megpróbáltatásokban felnőtt Tóth Menyhért, éppen a nélkülözések által vált beavatottá, sorsa bizonyítja, hogy látnokként csak lemondással lehet élni, mert a lecsupaszított lélek által nyílnak meg azok a kapuk, amelyek felszabadítják a szellemet. Az élet kegyetlen stációit győtrelem nélkül ő sem léphette át, szenvedett, de szenvedése az áldozattal, önfeláldozásával az isteni kegyelemben feloldódott és teremtő erővé vált. A szent emberek együgyűségével volt képes továbbra is szemlélni a világot, gyermeki tisztasággal átvészelte a megpróbáltatásokat, alászállt az emberi győtrelemek mélységeibe, de megedződve szelleme még tisztábban ragyogott. A legnagyobb kiszolgáltatottság és elhagyatottság állapotában is megtartotta emberi arculatát. Sohasem roskadt benne össze a világ, megingathatatlan bizodalma volt a létező egyetemességben. Belső lelki szenvedéseinek mélységeiből is sértetlenül került ki, megedződve képessé vált munkái által az esendőség mögött megtalálni a rejtett szépséget. Művészetében a személyes sors és a világ sorsa összefonódott, így megszűnt az egocentrikus burok, amely talán alkatából adódóan nem is létezett. Nem hőrszokat ábrázolt, az egyszerű földművelőt, a kiszolgáltatott embert helyezte középpontba. Így akarva-akaratlanul kibillentette helyéről a hamis rendet, csöndes forradalmárrá vált, aki a kényszerítő és erőszakos szemléletek ellenében egy mitikus, költői világképet teremtett. Az általa teremtett harmóniában helye van a különösnek, az esetlennek is, de ezek a látszólag groteszk és gnóm figurák több évezredes formarendet támasztanak fel és töltenek meg újra tartalommal. Az európai kultúra felszínén az allegorikus, illuzórikus képi ábrázolás az uralkodó jelenleg is, de a népművészetben tovább élt a természettel azonosuló és abból táplálkozó világkép, amelynek szimbólumképzése hasonlatos az archaikus korok világfelfogásával. Tóth Menyhértben ez a szimbólumképző erő fokozódott fel, eltörölte növény, állat és ember közötti különbséget, de munkáiban a modernista törekvésekre jellemző erőszakolt formai archaizálást nem találjuk, nem érezzük az elképzelt aranykor utáni hamis vágyakozást, nosztalgiát, megteremtette a valós világ mitikus tükörképét úgy, hogy a falusi élet mindennapjai sem tűnnek el festményeiről, az egyéni sajátosságok megmaradnak ebben az organikusan absztrahálódó rendszerben, mert képes volt kikerülni a sematizáló egyszerűsítést. A kimerítő és sokszor egyhangú munkát végző földművesek életét ábrázolta a realista részletességtől a kozmikus elvontságig, s közben a groteszk játékosság is nagy szerepet kapott festészetében.

Ha végigtekintünk munkásságán, és áttekintjük a különböző stílusokat, megállapíthatjuk, hogy szinte az ábrázolási rendszerek minden formáját felhasználta a dekoratív síktól a görbülő, hullámzó térábrázolásig. Az egyre elhatalmasodó növekvő testek belső rövidülései és torzulásai is új képi dimenziókat teremtettek. Ilyen álomfigurák az öntudatlanságba merülő tudat kivetülései, ahonnan a mély tudatban rejtőző mitikus lények is megidéződhetnek, egyéni formában alakot kaphatnak. Ebben az állapotban sokszor a démoni, sötét oldal is kísért, de Tóth Menyhért árnyékos világában sincsenek negatív szereplők. Legtorzabb figurái is inkább együttérzést keltők, a groteszk, maszk-szerű arcokon talán csak a szenvedés jelei okozhatnak letargikus érzést. Az illuzórikus, optikai ábrázolási konvenciókat már a kezdetektől elvetette, képei terében fokozatosan megszűnt a gravitáció, és a lebegő figurák már árnyék nélkül szerepelnek.

Az Állat vagy Európa című festményén lévő szintézislény már minden állat metaforája, de egyben egy kontinens érzülete. Ez az egyszerű fogalmazás már minden képén uralkodóvá válik, eljut az általánosozhoz, a paraszti miliő motívumai végleg szublimálódnak. Ezután

következő figurái már egyre éteribbé válva lüktető, áttetsző lényekké válnak, a fehéredő burkok által felerősödik az áramlás, test és tér különválaszthatatlanul összeolvad. A monumentális lények a világ terében szétáradnak, kitöltik a teret, a metamorf, képlékeny formák ellenére és az áramlások dinamikus felszíne mögött valami abszolút nyugalmat érzünk. Erre a legjobb példa a Gea II. (1972) című festmény, ahol az organikusan változó lét mellett a mitikus állandóságot kifejező hatalmas őszanya szinte a keretet szétfeszítve és a kép felületében feloldódva éteri lényként létezik. Ezek a képek már az érzéki és érzék feletti létmegértés formavetületei, ahol a teljes feloldódás irányába haladó figurák mágikus jelenvalóságként hatnak. Így a fehérén izzó képeknél megszűnik minden történet, nincs múltértelmezés, régi mítoszok megidézése, mert a sugárzó képek önállóan léteznek, az időtlen jelenvalóságban egy világtapasztalat szintézislényeivé válnak. A lüktető, az átszellemített anyag fényburokban rejtőző lényeket formáz. A kitüremkedő matéria, a gördülő, áramló festékrétegek már önálló életet élnek, optikailag vibráló térfüggönnyé alakulnak, teret képeznek, majd újra felületi áramlássá válnak. A megidézés mágiája és az anyag mágiája egy és ugyanaz, a vibráló éteri fény megteremtéséhez röggé váló festékcsoportok kitüremkedő rétegei szükségesek. Szellemi és anyagi erők együttléte által jön létre ez a kozmikus állapot. Feloldódást érzünk a mindenségben, de mégsem mondhatjuk, hogy önfelszámolás vagy a semmihez való közelítés ez az egyetemesség irányába haladó egyszerűsítés. A legegyszerűbb fehér képekben is gomolyog az organikus erő, mintha ebben a gomolygásban tömörödne össze a világok sokasága, a gömbszerűvé váló absztrakcióban felsejlenek az előző korszak lényei, úgy érezzük, hogy a fehér képek az eddigi metamorfózisok gyűjtőedénye.

Tóth Menyhért fehér korszaka közelítés a teremtéshez, de semmi köze sincs a fausti lázadó, teremtést kisajátítani akaró művészethez. A változó áramlásban felidézi és jelenvalóvá teszi a teljességet, úgy, hogy ebben a folyamatban az élő és az élettelennek hitt világok egyesülnek. Képes újra feltámasztani bennünk a mágikus világlátást, ami által visszatalálhatunk a természet egységéhez. A formaeredethez való eljutás vágya irányította, ami egyben Istenhez való állandó közeledés, így minden festménye a létezés magasabb szintjére való törekvés és egyben az anyag és szellem szétválaszthatatlan egysége.

Festményeiből:

<http://toth-menyhert.hung-art.com/index/index/page/1>

A cikk megjelenése:

www.forrasfolyoirat.hu/0401/gaal.html

Tóth Menyhért - Életrajz □

2004. szeptember 24. péntek,

Tóth Menyhért 1904. január 2-án született Mórahalmon és itt cseperedett fel. Édesapja kapásvincellér volt. Viszonylag gyorsan változó munkahelyeire a család követte. 4 évesen kerül Petőfiszállásra, ötéves korától az ősök szülőfaluja Miske lett lakóhelye.

5 éves korában már tud olvasni, s elkezdte idő előtt az iskolát. Amikor édesapja bevonul a frontra, helyette is neki kell dolgoznia. Ekkoriban tört rá a gümőkór, amelyből kigyógyult, de a betegség szemén maradandó károsodást hagyott.

A szobafestő pályát választotta, de a foktői templom festésekor elázott a lába, s nem segített az évekig tartó orvosi kezelés sem, alig húszéves korában a jobb lábát amputálni kellett. Nem csak negatívuma volt a foktői templom festésének Amikor ebédidőben az állásra ment, fejeket, angyalokat rajzolt. A templom restaurálását irányító művész bízta, hogy menjen Budapestre tanulni, mert tehetségesnek tartotta. A műtét után szülei is belenyugodtak, hogy teljesen a rajzolásnak adja a fejét. 1928-ban Baján a Nemzeti Szalon Őszi Tárlatán három pasztellképét kiállították, 1929 őszén pedig felvették a képzőművészeti főiskolára is.

A képzőművészeti iskolán Vaszary János tanítványa volt. Mestere már akkor felfedezte benne a kivételes tehetséget, az egyéni látásmódot. Nehéz évek voltak ezek Tóth Menyhért számára. Sokat kellett nélkülöznie, diáktársai sem értették meg. Megismerkedett közben Bicsérdi Béla tanaival, azok egy életre szóló hatást tettek rá, majd maga is vegetarianus lett. Ennek az életfilozófiának egy egészen szélsőséges módját választotta, hetekre, hónapokra elhallgatott, ami miatt diáktársai bolondnak tartották. Ez a nem mindennapi életfilozófia, a természet szeretete, a föld közelsége és tisztelete képein is meglátszik.

Amikor újból hazakerült Miskére, s otthon folytatta a festést, a falubeliek kicsit hóbortosnak, kicsit különcnek tartották, mert alakjai nem realista alkotások voltak, nem lehetett ráismerni arra, akit éppen lefestett, mert képei gondolatokat fejeztek ki, azok a művészi sűrítés eszközeivel, egyéni látásmóddal készültek, falusi élményei alapján messianisztikus képeket festett, verseket írt. Ekkori képeit (pl. Faluvége) az exszpresszionizmus jegyei, hullámzó, szabálytalan vonalak, álomszerű képzettársítások, lágy formák jellemzik. . Sok emiatt a padlásra is került közülük, mert nem szívesen vált meg tőlük, s nem szívesen festett olyan képet, ami nem a saját gondolati, művészi eszmevilágát tükrözte volna. A kertjében majoránnát, egyéb fűszer és gyógynövényeket termelt, abból próbálta a festéshez szükséges kellékekre az anyagiakat előteremteni.

Az első jelentősebb kiállítását 1941-ben Budapesten a Műbarát helyiségében rendezték meg. 1945-1958 között korábbi életformáját folytatva - mezőgazdasági munkából és szobafestésből élt. Első gyűjteményes kiállítása 1964-ben Hódmezővásárhelyen volt. Ezt követően Magyarországon és külföldön is számos kiállításon mutatták be képeit. Szülőfalujában Mórahalmon az első kiállítása 1979-ben volt.

Felemás volt ez a fogadtatás, egyrészt a büszkeség élt az emberekben, hogy lám a mi szülöttünk, s milyen híres festő, de az emberek többsége nem értette meg a művész mondanivalóját. Paraszti témákat, embereket, emberi kapcsolatokat, ember és állat kapcsolatát festette meg, de elvontabb témák is vonzották, egészen a kozmikus magasságokig.

Néha meglátogatták Miskén művészbarátai, írók, festők, akik ismerték a festő valódi értékét, s volt, hogy vásárlót is hoztak. De ő nem adta olcsón. Képeit inkább gyűjtötte a padlásra, nem sokat élvezte képei jövedelmét, de együtt akarta tudni az életművet. Előrelátó volt, érezte, hogy nagy dolog, amit csinál. Élete utolsó éveiben nemzetközileg is elismert festővé vált, s ekkor az életmű is méltó kezekbe került. A Bács-Kiskun megyei Önkormányzat vásárolta meg. Jelenleg Kecskeméten a Katona József Múzeumban látható.

Művei találhatóak a Magyar Nemzeti Galériában, a Kiscelli Múzeumban, a Pesterzsébeti Helytörténeti Múzeumban, a Székesfehérvári István Király Múzeumban, közgyűjteményekben, valamint hazai és angliai magángyűjteményekben.

A mórachalmi könyvtár is őriz egy festményt a művésztől és névadótól, mely Csendélet címet visel. A könyvtár a település fennállásának 100. évfordulóján 1992. májusában vette fel Tóth Menyhért nevét, s ez alkalmából műveiből egy átfogó kiállítást is rendeztünk, ahol Supka Magdolna a festő életművének jó ismerője méltatta életművét, s hozta közelebb Mórahalom lakosaihoz híres szülöttét.

Díjai, kitüntetései:

1973. - Nagy István-díj

1974. - Magyar Népköztársaság Munka Érdemrend ezüst fokozata

1976. - Magyar Népköztársaság érdemes művésze

1990. - Posztumusz Kossuth-díj

FORRÁS: NAPÚT ONLINE